Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal (Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-II
April - June - 2019
Marathi Part - IV

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - IV

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२१	बौध्द तत्त्व, समाज अर्थव्यवस्थेचा आधार **प्रा. डॉ. अवथरे जयेश मो.**	१०३-१०६
२२	मानव अधिकार आणि भारतीय स्त्रीजीवन **प्रा. डॉ. नंदकिशोर अरूळकर**	१०७-११०
२३	कारंजा (लाड) एक ऐतिहासीक स्थळ **प्रा. डॉ. सिध्दार्थ शिवाजी वाठोरे**	१११-११४
२४	संत जनाबाईच्या अभंगातील विद्रोह **प्रा. डॉ. कालिदास गुडदे**	११५-११८
२५	जमीन सुधारातील जल व्यवस्थापन व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे चिंतनाचे विश्लेषण **गौतम खु. कांबळे**	११९-१२६
२६	सम्राट अशोक बौद्ध अर्थतत्त्वज्ञ **प्रा. डॉ. अवथरे जयेश मो.**	१२७-१३७
२७	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा अभ्यास **प्रा. डॉ. मगर डी. के.**	१३८-१४३
२८	अहमदनगर जिल्ह्याच्या अर्थव्यवस्थेतील क्षेत्रिय कामगिरी व आर्थिक विकासाचे अध्ययन **डॉ. सय्यद सादिक बशीर**	१४४-१५८

VOLUME - VIII, ISSUE - II - APRIL - JUNE - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

२७. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा अभ्यास

प्रा. डॉ. भगर डी. के.
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख, हुतात्मा जयवंतराव पाटील महाविद्यालय, हिमायतनगर जि. नांदेड

प्रस्तावना

भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषीप्रधान अर्थव्यवस्था आहे भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मुख्य आधार हे कृषी क्षेत्र आहे म्हणून भारतीय कृषीला भारतीय अर्थव्यवस्थाचा कणा म्हणुन ओळखले जाते. भारतीय अर्थव्यवस्थेचा मुख्य आधार म्हणून कृषी क्षेत्राला ओळखले जाते भारतात एकूण लोकसंख्येपैकी प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे 65 टक्के लोकसंख्या ही कृषीवर आपला उदर्निर्वाह करते देशाला स्वातंत्र्य मिळून सहा दशके पूर्ण झाली आहेत. देशातील शेती व शेतकरी वर्ग मागास आहे मोठ्या प्रमाणावर शेतीमध्ये अनिश्चितता आहेत. आजसुध्दा भारतीय शेतकऱ्याच्या बाबतीत उपहासात्मक म्हटले जाते की भारतीय शेतकरी कर्जात जन्मतो कर्जात जगतो आणि कर्जातच मरतो. भारतातील एकूण शेतऱ्यापैकी 49 टक्के शेतकरी हे कर्जाच्या सापळयात आडकले आहेत. ज्यांची या सापळयातून सुटका होते ते या सापळयातून सहीसलामत बाहेर पडतात. पण ज्यांची या सापळयातून सुटका होत नाही ते मृत्यूला कवटाळतात आत्महत्या करतात.

जगतिकीकरणाच्या युगात सर्व क्षेत्रात आर्थिक विकासाची गती वाढत असतांना शेतीवर आपला उदर्निर्वाह करणारा शेतकरी विकासाच्या बाबतीत मागास आहे नव्वदच्या दशकानंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेत आणि भारतीय कृषीमध्ये अधिक बदल करण्यात आले सन 1990 नंतर भारतीय अर्थव्यवस्था आधिकाधिक खुली करून स्पर्धाशिल बनविण्यात आली प्रत्येक घटकामध्ये बाजापेठेतील बदलानुसार बदल करण्यात आले. भारतात आर्थिक सुधारणांच्या काळ[illegible] [illegible]थितीची आर्थिक स्थिती अधिक बिकट झालेली दिसून येते. शेतीमध्ये अंतर्गत आणि बाहय निर्बंध हटविण्यात येवून कृषी बाजारपेठा आधिक खुल्या क़रण्यात आल्या. त्याचा परिणाम आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेत वाढ होऊन घरगुती मदतीमध्ये घट असा विरोधाभास निर्माण होउन कृषी वृध्दी दरात घट झाली. शेती न परवडणारे साधन बनल्यामुळे शेतकऱ्यांच्या दारिद्रयात वाढ झाली. व त्यातून शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या वाढल्या आहेत. सन 1990 ते 2000 या काळात एकूण शेतकऱ्यांपैकी 13.5 टक्के शेतकरा शेतीपासून दुर झाले होते.

भारतीय राष्टीय गुन्हे आन्वशन विभागाच्या सन 2014 च्या वार्षिक अहवालानुसार भारतात 13755 शेतकऱ्यानी आत्महत्या केल्या हात्या. त्यामध्ये सर्वात जास्त 3786 आत्महत्या हया महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या होत्या भारतात शेतकऱ्याच्या आत्महत्या करण्याच्या प्रवृत्तित वाढ होत आहे. 1993 ते 2003 या कालावधीत एका लाखापेक्षा जास्त शेतकऱ्यानी आत्महत्या केल्या होत्या आणि आजसुध्दा शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या वाढतच आहत. वर्तमानकाळात शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती चिंतनीय आहे. शेतकऱ्यांना परंपरागत समस्येबरोबर अतिरिक्त नवीन समस्यांचा सामना करावा लागत आहे. भारत जगातील दुसरा सर्वात मोठा कृषी उत्पादक देश आहे अनेक कारणामूळे कृषी क्षेत्राला महत्व दिले जात नाही. देशातील सर्वात जास्त लोकसंख्या ही कृषीवर आवलंबून आहे

297

देशाच्या एकूण जीडीपी मध्ये शेतीचा 13.5 टक्के हिस्सा आहे तरी भारतात दरवर्षी मोठ्या प्रमाणावर शेतकरी आत्महत्या करित आहेत त्याचे महत्वाचे कारण म्हणजे खराब झालेली आर्थिक स्थिती होय. आर्थिक स्थिती हलाखीची झाल्यामुळे भारतीय शेतकरी खाजगी सावकार, आडते यांच्याकडून मोठ्या प्रमाणावर कर्ज काढतो पण या कर्जाच्या दुष्टचक्रामध्ये शेतकरी अडकत आहे अशा विषम परिस्थितीत शेतकऱ्याला सरकारकडून कोणती ही मदत व सहकार्य मिळत नाही. शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती बिकट झाल्यामुळे व कर्जाच्या सापळ्यात अडकल्यामुळे शेतकरी आपल्या कुटूंबाच्या मुलभूत गरजासुध्दा भागवू शकत नाही. या समस्याचा अंत करण्यासाठी स्वतःला संपविण्याचा निर्णय घेतो आणि आत्महत्या करतो. देशातील एकूण शेतकऱ्यांपैकी 80 टक्के शेतकरी हे लहान व सीमांत शेतकरी आहे. ह्या सर्व शेतकऱ्यांची अवस्था दयनिय आहे. भारतात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या नियंत्रणासाठी उत्पन्न, विमा, मुलभुत संरचना याची आवश्यकता आहे. पण याकडे दुर्लक्ष केले जात आहे.

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येची कारणे

भारतात मोठया प्रमाणात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होत आहेत. प्रामुख्याने दक्षिण भारतामध्ये महाराष्ट्र आंध्रप्रदेश राज्यात आत्महत्येचे प्रमाण जास्त आहे कारण या राज्यामध्ये कापसावर आधारित शेती मोठया प्रमाणात केली जाते. परंतु कापसाच्या पिकाला योग्य मोबदला मिळत नाही त्यामूळे शेतकरी सामुहीक आत्महत्येसाठी परवानगी मागत आहेत. शेतकरी आपले जिवन का संपवत आहेत याची कारणमीमांसा पुढील प्रमाणे आहे.

1. पावसाच्या पाण्यावर आधारित शेती

भारतातील एकूण शेतीपैकी 70 टक्के शेती ही मोसमी पावसावर आधारीत आहे. त्यामूळे शेतीउत्पादनात मोठया प्रमाणावर चढ उतार होतात. ज्यावर्षी पावसाचे प्रमाण जास्त असते त्यावर्षी कृषी उत्पन्न व उत्पादकता जास्त असते परंतू ज्यावर्षी पाऊस सरासरी पेक्षा कमी पडतो. त्यावर्षी कृषी उत्पादनात कमालीची घट असते त्यामुळे भारतीय कृषी पावसाचा जुगार म्हणून ओळखली जाते.

2. बदलती आर्थिक धोरणे:

भारताने नव्वदच्या दशकात भारतीय अर्थव्यवस्थेत अधिक बदल केले त्यामध्ये जागतिकीकरण, उदारीकरण आणि खाजगीकरण धोरणांचा स्विकार करण्यात आला, व भारतीय अर्थव्यवस्था जास्तीत जास्त खुली करण्यात आली. जागतिक व्यापार संघटनेमध्ये सामील झाल्यामुळे जागतिक व्यापार संघटनेचे नियम आमलात आणने हे भारतासाठी अनिवार्य झाल्यमुळे शेती ही आधिक स्पर्धाशिल बनवण्यात येवून शेतीला मिळणारी अंतर्गत आणि बाहय सहायता कमी करण्यात आल्या त्यामुळे शेतीमधील खर्च मोठया प्रमाणावर वाढत आहे व त्याचबरोबर आयात निर्यात धोरणावरील बंधने काढुन टाकल्यामुळे शेती उत्पादनाचा प्रश्न निर्माण झाला आहे.

3. वाढता खर्च

भारतीय शेती ही अकिफायतशीर होत आहे कारण कृषीमध्ये वापरण्यात येणाऱ्या साधनांच्या किंमतीमध्ये भरमसाढ वाढ होत आहे. उत्पादन घटकाच्या वाढणाऱ्या किंमतीमुळे उत्पादन खर्चात वाढ झाल्यामुळे शेती न परवडणारे साधन झाले आहे.

4. शेतीचे परंपरागत स्वरूप

आज आधुनिक काळात सुध्दा भारतीय शेती ही परंपरागत पध्दतीने केली जाते शेतीकडे फक्त उदर्निर्वाहाचे साधन म्हणून पाहिले जाते शेतीकडे अन्नधान्य पुरवठा करणारा स्रोत म्हणून पाहीले जाते शेतीमध्ये व्यावसायिकता अभाव असल्यामुळे शेतीचा विकास झाला नाही

5. किंमत आणि विपणनाच्या समस्या

भारतातील वर्तमानकालीन बाजाररचनेत शेतकऱ्यांना आपल्या उत्पन्नाला योग्य किंमत मिळेल याची शक्यता नाही कारण भारतात मोठया प्रमाणावर शेतकरी विरोधी कायदे आहेत ग्राहकांच्या हिताचे संरक्षण करण्यासाठी देशात कायदे उपलब्ध आहेत पण जेव्हा शेतकरी हा ग्राहक असतो तेव्हा त्या मालाच्या किमतीवर सरकारचे कोणतेही बंधन नसते शेतकरी आपले उत्पन्न दोन प्रकारे विक्री करत असतो प्रथम शेतकरी अंतर्गत स्थानिक मध्यस्थाद्वारे आपले उत्पादन विक्री करतो जो पुरवठादाराचे कार्य करतो तथा कर्ज उपलब्ध करून देतो दुसरे शेतकरी आपले उत्पादन बाजारपेठेत विक्री करतो पण शेतकऱ्यांना योग्य बाजार माहितीच्या अभावी त्यांच्या उत्पादनाची विक्री किमत माहित नसते त्यामुळे कमी किमतीवर आपले उत्पन्न विक्री करतो त्यामुळे व्यापाऱ्यांना मोठया प्रमाणावर फायदा होतो कधी कधी तर हा फायदा शेतकऱ्यापेक्षा जास्त होतो शेतकरी आपल्या गरजा भागवण्यासाठी उत्पादनाचा साठा करू शकत नाहीत त्यामुळे वाढत्या किमतीवर आपले उत्पादन विक्री करू शकत नाहीत. भारतीय कृषी विपणनात मोठया प्रमाणावर समस्या आहेत. त्यामुळे प्रामुख्याने बाजारपेठांचा आभाव, बाजार माहितीचा आभाव, व्यापाऱ्याचे संगतमत, मध्यस्थाचे अधिक्य, अधिक्य, भ्रष्टाचार, उत्पादन साठवणूकीचा सोयीचा अभाव शेतकऱ्यांना पतपुरवठयासाठी अभाव, प्रामापिकरण व श्रेणीकरणासाची समस्या, अधिकारी व व्यापाऱ्यांचे संगनमनत इत्यादी समस्या असल्यामुळे भारतीय शेतकरी हा भ्रष्ट व्यवस्थेत आर्थिक दृष्टया समाप्त झाला आहे.

6. किमान आधारभूत किंमतीचा प्रश्न

कृषी उत्पादनाच्या किमतींनाच कृषी किंमत म्हणतात. कृषी किंमती ह्या अर्थव्यवस्थेचा महत्वपूर्ण भाग आहे. इतर व्यवसायाप्रमाणे कृषी व्यवसायाचा मापदंड हा कृषी व्यवसायातून मिळणाऱ्या उत्पन्नावर उत्पादकता आणि त्यांच्या किमतीवर आवलबून असतो. शेतकऱ्याचे उत्पन्न हे कृषी उत्पान्नाची उत्पादकता आणि त्यांच्या किंमतीवर अवलंबून असते. त्यामुळे एका आदर्श किंमत धोरणाद्वारे उत्पादक, उपभोक्ता, विपणन कार्यक्षमता आणि निर्यात कर्ता इत्यादी वर्गाच्या हिताचे संरक्षण केले जाते. कृषी वस्तू संबंधित किंमत धोरणामुळे शेतकऱ्यांना कृषी व्यवसायात अधिक गुतवणूकीची प्रेरणा मिळावी व उपभोक्त्यांच्या हिताचे संरक्षण व्हावे यासांठी कृषी किंमत धोरणाची आवश्यकता आहे. शेतमालाच्या किमती शेतकऱ्याच्या दृष्टीने किफायदेशीर असतील तर शेतकरी हे शेतीमध्ये आधिक गुंतवणुक करतील आर्थिक बाबतितील प्रत्येक टप्पा किमतीशी संबंधीत असल्यामुळे कृषी किंमतीची भूमिका महत्वाची आसते. त्यामुळे किमान आधारभूत किंमत ही शेतकऱ्याच्या उत्पादनांची किंमत ठरवीत असतात. किमाण आधारभूत किंमत म्हणजे सरकारची किंमत होय. एखादया शेतमालाची पुर्वनिश्चित केलेली विक्रीची किंमत म्हणजेच किमान आधारभूत किमत होय. किमान आधारभूत किंमतीपेक्षा शेतमालाच्या किंमती खुल्या बाजारातील किंमतीपेक्षा खाली असल्यास शासन उत्पादक शेतकऱ्याच्या माल किमान आधारभूत किंमतीत खरेदी करण्यास बांधील असते. आणि त्यामुळे शेतकऱ्यांचे हा संभाव्य आर्थिक नुकसान टाळता येते. परंतू खुल्या बाजारातील किंमती हया किमान आधारभूत किंमतीपेक्षा

...जास्त असल्यास शेतकरी आपला माल खुल्या बाजारात विक्री करु शकतो किमान आधारभूत किमतीच्या [illegible] खुल्याबाजारातील किंमती असतात. किमान आधारभूत किमती निश्चित करताना त्या उत्पादन खर्चावर [illegible] निश्चित केल्या जातात पण प्रत्यक्षात किमान आधारभूत किमती सरासरी पधतीने निश्चित होतात त्यामुळे [illegible] राज्यात हया किंमती नपरवडणाऱ्या आणि किमान खर्च भरुन काढु शकत नाहीत. हया किमती निश्चित [illegible] उत्पादन खर्च लक्षात घेतला जात नाही. उत्पादकाला मिळणाऱ्या किमती कमी असतात. शेतकऱ्याच्या [illegible] दुरगामी परीणाम होतो त्याचा परीणाम शेतकरी मोठया प्रमाणावर आत्महत्या करीत आहेत. पिकाच्या लागवड खर्चाचा संयुक्त अभिवृद्धी दर हा किंमतीच्या संयुक्त अभिवृद्धीदरापेक्षा जास्त आहे. किमान आधारभूत किमतीत उत्पादनखर्चाच्या तुलनेत संथगतीने वाढ होत आहे.

7. प्रमाणित बी–बीयाणांची समस्या

शेतीमध्ये उच्च प्रतीच्या आणि प्रमाणीत बी–बीयाणांची लागवड करणे हे शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण गुतवणूक आसने राष्टीय बी–बीयाणे आयोग आणि राज्यस्तरीय बी–बीयाने आयोगाद्वारे शेतकऱ्याना 30 ते 35 टक्केच प्रमाणीत बी–बीयाणांचा पुरवठा केला जातो. आणि 65 टक्के बि–बियाणाचा पुरवठा हा खाजगी संस्थाना केला जातो. ज्याची माहिती शेतकऱ्यांना नसते त्यामुळे शेतकऱ्यांना नकली बि–बियाणे विक्री केले जाते. शेतकरी [illegible] बी–बीयाणाची लागवड करून मोठया प्रमाणावर खर्च करतात. पीक काढणीच्यावेळी त्याचा खर्च सुध्दा भरून निघत नाही. त्यामुळे शेतकऱ्यांना मोठ्या आर्थिक संकटांना सामोरे जावे लागते. आज बी–बीयाणाच्या किमतीमध्ये मोठया प्रमाणावर वाढ होत आहे. बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी बौध्दीक संपदा अधिकारातर्गत बि–बीयाणाच्या निर्मितीमध्ये एकाधिकारशाही निर्माण केली आहे. उदा. अमेरिकेच्या मोनसेंटो कपनीमुळे कापसाच्या बियाणाच्या किमतीमध्ये मोठया प्रमाणात वाढ झाली आहे. त्या तुलनेत कापसाच्या किंमतीत वाढ झाली नाही. त्यामुळे उत्पादन खर्च वाढला आहे उत्पन्नात वाढ झाली नाही. त्याचा परिणाम भारतीय कापूस उत्पादक शेतकरी आत्महत्या करित आहे.

8. सिंचन, पाणी आणि विद्युत समस्या

सिंचनाची व्यवस्था ही शेतीसाठी महत्त्वाचा पैलू आहे. कृषी उत्पन्न व उत्पादकता ही सिचन व्यवस्थेवर अवलंबून असते. पण नवीन सिंचन प्रकल्प उभारणीसाठी मोठा कालावधी लागत असल्यामुळे या सुविधेचा लाभ [illegible] घेता येत नाही. शेतकरी कुपनलिका, विहीरीद्वारे सिंचन करत असल्यामुळे भुगर्भीय पाण्याचा मोठया प्रमाणावर उपसा होत आहे व हे सिंचनाचे स्त्रोत आटत आहेत. त्याचबरोबर शेतकऱ्याना मोठ्या प्रमाणावर विजेच्या समस्येला सामोरे जावे लागत आहे. ग्रामीण भागात 18–18 तास विजेचे भारनियमन केल्यामुळे शेतकऱ्याना विज मिळत नाही परिणामी तातातोंडाशी आलेले पीक करपून जाते व शेतकऱ्यांना प्रचंड प्रमाणात आर्थिक नुकसान सहन करावे लागते. या आर्थीक विवंचनेतून शेतकरी आत्महत्या करत आहेत.

9. दुष्काळ आणि पुर परिस्थिती

भारतात दरवर्षी कोणत्या ना कोणत्या राज्यात दुष्काळ आणि पुरपरिस्थिती निर्माण होत असते [illegible] मोसमी वाऱ्यांपासून मोठ्या प्रमाणात पाऊस पडतो आणि या पावसावरच शेतीचे भवितव्य अवलबून असते [illegible] योग्यवेळी योग्य झाला तर शेती उत्पादनात वाढ होते परंतु यामध्ये कमी अधिकपणा झाला तर सर्व शेती [illegible] प्रभावित होतो. दुष्काळामुळे पाण्याची समस्या निर्माण होते. त्यातून पिक।चो लागवड होत नाही. आणि मोसमी पाऊस...

सरासरीपेक्षा जास्त झाला तर पूर परिस्थिती निर्माण होवून शेतीचे प्रचंड नुकसान होते त्यामुळे [illegible] नुकसान होवून शेतकरी आर्थिक विवंचनेत सापडतात व आत्महत्या करतात

10. शेतकऱ्याचा कर्जबाजारीपणा

भारतातील एकूण शेतकऱ्यांपैकी 50 टक्के शेतकरी हे कर्जाच्या सापळ्यात अडकलेले आहेत [illegible] कारणे आहेत. त्यामध्ये शेतकऱ्यांना आवश्यक प्रमाणात कर्ज पुरवठ्याच्या अभावी शेतकरी खाजगी सावकार [illegible] यासारख्या व्यक्तिकडून उच्च व्याजदराने कर्ज काढून शेतीमध्ये गुंतवणूक करतात पण शेतीतील [illegible] उत्पादनामुळे हे घेतलेले कर्ज फेडू शकत नाही त्यामुळे या कर्जात वाढ होत आहे. सरकारी धोरणामुळे [illegible] भाडवल पुरवठा उपलब्ध होत नाही. व्यापारी बँकांना एकूण कर्ज वितरणाच्या 18 टक्के कर्जाचे वाटप [illegible] करणे बधनकारक असताना देखील शेतकऱ्यांना 18 टक्के कर्जाचे वाटप होत नाही त्यामुळे शेतकऱ्यांना [illegible] व्यक्ती व आडते यांच्याकडून कर्ज काढावे लागते. हे कर्ज मोठ्या व्याजदराने काढल्यामुळे शेतकरी कर्जाची परतफेड करू शकत नाही. त्यामुळे सावकाराच्या सततच्या जाचामुळे शेतकरी आत्महत्येचा मार्ग निवडतात [illegible] शेतकऱ्याचे आजारपण, शिक्षणाचा खर्च मुलांच्या लग्नाचा खर्च करू शकत नसल्यामुळे नैराश्यापोटी आत्महत्या करीत आहेत

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येवरील उपाय

पी. साईनाथ त्यांच्या अहवालानूसार भारतात सन 2008 पर्यंत 1,99,132 शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या [illegible] या आत्महत्या आर्थिक विवेचनेतून झाल्या होत्या. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येवरील उपाय पुढीलप्रमाणे सांगता येतात. आत्महत्या करणाऱ्या शेतकऱ्यांमध्ये जिरायती शेती करण्याचे प्रमाण आर्थिक आहे. सिंचन सुविधा अपूर्ण असल्यामुळे उत्पादकता व उत्पन्न कमी असते. कर्जाची वेळेवर परतफेड होत नाही. कर्जात वाढ झाल्यामुळे शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत यावर उपाय म्हणून जलसिंचन प्रकल्प हाती घेतले पाहिजे आणि अर्धवट अवस्थेतील प्रकल्प पूर्ण करून शेतीला सिचन व्यवस्था उपलब्ध करून दयाव्यात किमान आधारभूत किंमत धोरणात आमुलाग्र बदल करण्यात यावा किमान आधारभूत किंमत निश्चित करताना पिकांचा उत्पादन खर्च लक्षात घेवुन त्यावर पन्नास टक्के नफा ग्राह्य धरून किमान आधारभूत किंमती घोषित कराव्यात व या किंमतीच्याखाली बाजारातील किंमती येवू नये यासाठी कडक कायदयाची आमलबजावणी केल्यास शेतकऱ्यांना त्यांच्या पिकांचा योग्य मोबदला मिळुन त्याच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा घडून येईल शेतीतील पिकांचे संरक्षण व धोके कमी करण्यासाठी पिकविमा योजनेच्या व्याप्तीत वाढ करून सर्व पिकांचा विमा सरकारदवारे काढावा. त्यामुळे शेतीतील गूंतवणूकीची जोखीम कमी होऊन शेतकरी आर्थिक अडचणीत येणार नाही. कृषी अनुदान व सहाय्यतेत वाढ करावी व शेतीला संरक्षण दयावे. शेतकऱ्यांना बाजारातील किमतीच्या चढउताराचा फायदा घेण्यासाठी गोदाभ व्यवस्था निर्माण करावी. व्यापारी बँकादवारे पुरेशा प्रमाणात वित्तपुरवठा केला जावा. शेतकऱ्यांना कर्जातून बाहेर काढण्यासाठी सीमांत शेतकऱ्यांचे सर्व सरकारी कर्ज सरसकट माफ करावे व त्यांना नव्याने कर्ज उपलब्ध करून देण्यासाठी शासकीय पातळीवर कर्जमाफीच्या योजना तयार करून तात्काळ आमलबजावणी करणे खाजगी व्यापारी, सावकार, आडते याच्या तावडीतून शेतकऱ्यांना बाहेर काढण्यासाठी कायदयाची कडक आमलबजावणी करणे व खाजगी कर्ज माफीसाठी शेतकऱ्याचे सर्व कर्ज फेडण्यासाठी सरकारी पातळीवर प्रयत्न करणे शेतकऱ्यांना उत्पादक कर्जाबरोबर उपभोग्य कर्जाचा पुरवठा करणे कृषी विपणनाच्या समस्या

Assit. Prof.
Hut.Jaywantrao Patil Mahavidyalaya
Himayatnagar Tq. Himayatnagar Dist. Nanded

सोडवण्यासाठी विपणनातील भ्रष्टाचारावर आळा घालण्यासाठी कडक कायदे करणे शेतकऱ्यांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करण्यासाठी शेतकरी मेळाव्याचे आयोजन करणे.

सारांश

भारतातील सर्वात मोठा वर्ग आज मोठया प्रमाणावर आत्महत्या करीत आहे जगाच्या पोशिंद्यावर ही वेळ का आली याचे उत्तर निश्चितच सरकारी आनास्थेवर आहे. यामध्ये भारतात उत्पादकाला आपल्या उत्पादनाची किंमत ठरविण्याचा आधिकार आहे पण शेतकऱ्यांना हा आधिकार नाही. शेती उत्पादनाचे भाव बाजार यंत्रणा किंवा किमान आधारभूत किंमतीवर निश्चित होतात. भारतीय शेतकरी निव्वळ बाजार अर्थव्यवस्थेवर जगत आहे. त्यामुळे बाजार नियमाप्रमाणे शेतकऱ्यांना न्याय मिळणान नाही त्यामुळे सरकारला शेती आणि शेतकऱ्यांकडे दुर्लक्ष करून चालनार नाही. ज्या देशात शेती आणि शेतकऱ्यांकडे दुर्लक्ष केले जाते. त्या देशाचा विनाश हा अटळ असतो. त्यामुळे भारतीय शेतकरी जगला पाहिजे टिकला पाहिजे यादृष्टीने सरकाने प्रयत्न काराचे.

संदर्भ

1. Gupta K.R.(2002); Issues in indian Economy, Atlantic publication, New Delhi
2. Ravi Kumar(2013); Agricultural Economics, Arise publishers, New Delhi
3. Dnyandev Talule (2012); Poor Farm Economy, Sahitya Manthan Publication, Kanpur.
4. GOI (2014); National Crime Reports Bureau, ADSI Report Govt. of India, New Delhi.
5. Swaminathan M.S.(2006); Fifth Report of National commission of farmer. Govt. of India, New Delhi.
6. माथूर बी.एल.(2013); कृषी अर्थशास्त्र, अर्जुन पब्लिशिंग हाउस, नवी दिल्ली.
7. www.en.m.wikipedia.org
8. www.economictimes.com